

Пролог

— Свидригайло таки кращий був! Гарний, люб'язний, одягнутий по-багатому — справжній князь! А цей Шафранець — якийсь ніякий.

— Помовч, сусідко! Він тепер наш пан, сам король поставив, то вже який є. А Свидригайла нині взагалі краще не згадувати, бо він зрадник, до тевтонів перекинувся.

— А хто такі тевтони?

— Крижаки.

— А хто такі крижаки?

Вертлявий сивобородий дід у добротному плащі зробив вигляд, що недочув запитання, бо вочевидь сам до ладу не знав, хто такі тевтони, тож закрутив головою, шукаючи іншого співрозмовника. Погожого осіннього дня року божого 1404-го краківський підстолий¹

¹ Підстолий — надвірна (згодом земська) посада в Королівстві Польському та Великому князівстві Литовському.

Пйотр Шафранець із Пескової Скали в'їздив до наданого йому королем Владиславом Ягайлом міста Сатанова на Поділлі. Міщани повибігали з будинків, щоб насолодитися неабияким видовищем. Головною вулицею, яка тяглася від міської брами повз ринкову площу аж до замку, рухалася процесія: пишно вбраний почет, порядно озброєні воїни на ситих конях та вози з усіляким добром. Попереду їхав слуга з хоругвою нового володаря — білим конем із чорною підпругою на червоному полі, за ним на міцному огирі — сам Шафранець, ставний чоловік середнього віку з гострими рисами обличчя й уважними очима, часом ввічливо кивав сатанівцям. Біля брами, де купчилися невеличкі хати під соломою, людей юрмилося більше, ближче до замку в багатих кварталах будинки були вже муровані з сірого та червонястого каменю, з ґонтовими¹ дахами (хоч, правду сказати, також не надто просторі), а людей уздовж вулиці стояло менше. Але до них новий власник Сатанова придивлявся уважніше, і майже кожен у негустому натовпі розумів, що Пйотр Шафранець уже зараз міркує, на кого зможе спиратися його влада в цьому небідному й добре укріпленому місті.

Балакучий дідок обернувся до високого підлітка з довгим хвилястим волоссям і сірими очима, у коштовному, але трохи задовгому для нього плащі:

— Васько, диви, яка збура в коня багата! Чепрак золотом шитий! Коштує ж, мабуть, цілий маєток!

Васько не відповів, бо саме захоплено дивився не на пишно вбраного дорожнього коня володаря, а на іншого, вкритого добротною, але без оздоб попоною, якого

¹ Ґонт — покрівельний матеріал, клинчасті в перекрої дощечки з пазом у широкій частині, дерев'яна черепиця.

вели позаду двоє слуг. Величезний, лискучий, із довгою пещеною гривовою та важкими, удвічі більшими, ніж у звичайного, копитами. Справжній декstrarій², здатний нести лицаря в повному озброєнні до перемоги! Васько знав, що про такого коня йому навіть мріяти зась, хоч і походить із давнього, славного подвигами на бойовищі боярського роду Круків. П'ятнадцять років хлопець прожив із приємним переконанням, що їхня сім'я далеко не бідна. Проте рік тому, коли батько загинув у сутичці з татарами і він несподівано став старшим у родині, з'ясувалося, що хоч не бідують, але й багатства в них немає. Старша сестра виходила заміж, тож значна частина заощаджень із прибутків, які давав клопоть землі (щоправда, чималий) за міськими валами, та з батькової військової здобичі пішла на придане. Мати бідкалася і тому, що старшу віддавала далеко від дому, аж у Теревовлю, і тому, що молодшій доньці треба також готувати віно³, і тому, що чоловіка в родині відтепер немає, бо хлопець іще не доріс до чоловічих справ.

Васько, хоч і тужив за батьком, ставився до всього цього спокійніше. Звичайно, трохи сумно, що люба старша сестриця йде заміж в інше місто, тепер бачитимуться рідко, але, здається, той хлоп справді її кохає, тож буде щаслива. Мала тільки під ногами плується та дражниться — яке там заміж? Вистачить

² Декstrarій (також дестріє) — середньовічний бойовий кінь. Декstrarії не становили окремої породи, зазвичай це були великі коні, сильні й водночас швидкі, спеціально навчені для бою в кінній лаві. Назва походить від лат. *Dextra* (права рука). Припускають, що коня зазвичай водили за повід правою рукою або він починав біг з правої ноги.

³ Віно — придане.

часу назбирати грошей. А чоловічі обов'язки він вирішив перейняти на себе, бо хтось має бути оборонцем родини. Тому, коли оголосили про чергове зібрання ради, пішов, хоч і боявся, щоб не вигнали. До ради, яка зазвичай вирішувала долю міста, входили сатанівські бояри-зем'яни¹, багаті купці та ремісники. Васько згадав, як обережно прочинив двері й зайшов до світлиці, у якій сиділа міська верхівка. Побачивши підлітка, хтось здивовано звів брови, хтось насупився, хтось стиха розсміявся. Хрещений Петро, також боярин, допоміг, мовив: «А що, від Круків теж хтось має бути, от тепер Василь приєднався». Щоправда, усі й надалі звали його Васьком, але на раду кликати не забували. Зазвичай хлопець уважно слухав, що говорять старші. А останнім часом навіть наважувався подавати голос у якихось не надто важливих питаннях і його слухали цілком прихильно. Того дня, коли Пйотр Шафранець завітав до Сатанова, рада мала йти йому представлятися. Саме тому юний боярин Василь Крук вбрівся у найкращий одяг, а на палець надів батьківський срібний перстень із печаткою — зображенням довгодзьобого птаха, свого родового знака.

Міські владоможці в барвистих строях і коштовних прикрасах повагом пройшли у браму замку, челядники провели їх у великий дерев'яний будинок, що на ближчий час мав стати домівкою нового правителя, бо жити тут постійно він не збирався. Челядники швидко розвішували по стінах гобелени, розкладали по лавах гаптовані подушки, діставали зі скринь срібний посуд, уміло перетворюючи доволі занедбану споруду на багате

¹ Боярин-зем'янин — представник шляхетської верстви, який володів певним земельним наділом.

панське житло. Гості ввічливо усміхалися, кланялися, Шафранець усміхався у відповідь. Коли черга дійшла до Васька, він також уклонився і назвав себе. В очах правителя затанцювали лукаві іскорки:

— Ого, цілий боярин!

Хрещений Петро, як завжди, швидко прийшов на допомогу, поки розмова не стала образливою і для молодого боярина, і для всіх сатанівців:

— Боярин Крук змолоду в раді. А ще він — кушник² неперевершений, певне, єдиний такий у світі. Ніхто в Сатанові не пам'ятає, щоб хоч раз схибив.

— Он як! То проситиму боярина Крука принагідно показати своє вміння, бо військову вправність ціную понад усе.

Хрещений не перебільшував. Васько сам не пригадував, коли вперше взяв до рук кушу, мало не тоді, коли навчився ходити. Батько показав, що і як, притягнув у двір плетену із соломи мішень, і хлопець почав вправлятися. Куша — не лук, тут сила для того, щоб напнути тятиву, майже не потрібна, досить лише двома руками потягти її за допомогою сталевого «кігтя». Щоправда, Васько бачив, як дорослі часом напинали тятиву просто обома руками, але сам не пробував — навіщо даремно сили витрачати? Спочатку хлопець стріляв тоненькими патичками, а згодом — справжніми важкими болтами³. На той час уже вправлявся не в тісному дворі, а в різних відлюдних місцях,

² Кушник — середньовічний воїн, озброєний кушею, стрілець. Куша — ручна метална зброя, що складається з лука та ложа зі спусковим механізмом. Інша назва — запозичене з французької «арбалет».

³ Болт — стріла для куші з потовщеним древком і масивним наконечником.

у лісі й у лузі. Навчився миттєво цілитися, аж збоку здавалося, ніби стріляє навмання, міг стріляти з однієї руки і навіть їдучи верхи. Батько страшенно пишався, радо показував уміння сина всім охочим, коли міщани виходили на луки повправлятися у стрільбі. І, так, ніхто в місті не пам'ятав, щоб Васько колись промахнувся.

Цього разу стрілецькі вміння вперше по-справжньому прислужилися хлопцеві. Проводжаючи міську верхівку, Пйотр Шафранець, радше з ввічливості, ніж із цікавості, загадав принести кушу. Васько продемонстрував дещицю зі своїх умінь й одразу завоював прихильність правителя. Той запросив його разом із старшими на учту, а через два дні — ще й на лови, під час яких юний боярин, звісно, стріляв не гірше, ніж завжди. Королівський правитель на всі лади хвалив хлопця й усіляко виявляв свою до нього прихильність.

Пару тижнів життя міської верхівки Сатанова було суцільним святкуванням: як не бенкети, то лови, на які їх запрошував новий пан. Нарешті Шафранець почав збиратися додому — зимувати в Сатанові вочевидь не планував. За кілька днів покликав до замку Васька і зробив пропозицію, про яку той і мріяти не міг:

— Бачу, ти хлопець розумний, та ще й воїн з тебе буде неабиякий, тож вирішив узяти тебе до себе на службу. Хочу, щоб ти замкову залогоу вчив з куші стріляти, аби вміли бодай наполовину так, як ти, влучати. За це тобі платитимуть, раз на рік даватимуть тканини на вбрання відповідно до твого стану — тобто лепські тканини. Як усе добре піде, то ще й село незабаром отримаєш. Але головне, щоб ти навчився людьми керувати, бо як утямиш цю науку, то далеко підеш. До речі, забув спитати: читати-писати вмієш?

— Умію, слов'янську абетку знаю.

— Треба ще, щоб латину підучив хоч трохи. Це для королівської служби важливо.

— Старатимусь, ясний пане.

— От і добре. Сподіваюся, будуть з тебе люди. Такі, як ти, молоді, розумні, хоробрі, потрібні Короні.

На тому Пйотр Шафранець розпрощався із Сатановом і вирушив до своєї постійної резиденції — Пескової Скали десь аж біля Кракова. А Васько Крук залишився під командуванням привезеного правителем намісника і водночас замкового воеводи¹ — сердитого дядька із вибалушеними водянистими очима на ймення Болеслав Щениць. Він невідь-чого з першого погляду незлюбив хлопця і навіть не думав цього приховувати. Воевода сподівався, що залогоу — суворі чоловіки, які на своєму віку чимало повоювали, — також не терпітиме повчань шмаркача і він на замку довго не протримається. Але Васько вже рік просидів у раді поруч із найзначнішими та вельми самовпевненими міщанами і набув певного досвіду спілкування зі старшими — розумними й не дуже. Тож якось одразу вгадав, яким тоном варто розмовляти із залогою, і продемонстрував деякі свої фортелі з кушею. Вояки дивилися зі стриманою цікавістю. А коли хлопець почав розпитувати про їхні подвиги на бойовищах і всіляко показувати, що мусить учити, але й сам хотів би чогось навчитися від досвідчених старших, кушники таки зацікавилися його наукою, стали коритися наказам. Хоча при цьому за кожної нагоди відпускали жарти на адресу юного боярина. Та він доволі швидко призвичаївся до вояць-

¹ Замковий воевода — посадовець, який керував залогою замку, відповідав за обороноздатність твердині, а також розслідував злочини й карав злочинців.